

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Giedrė
BUIVYTĖ

Mito atšvaitai Viduramžių germanų
poezijoje ir lietuvių liaudies
dainose: bendras indoeuropiečių
kultūrinis paveldas

DAKTARO DISERTACIJOS SANTRAUKA

Humanitariniai mokslai,
filologija H004

VILNIUS 2019

Disertacija rengta 2014 – 2018 metais Vilniaus universitete.
Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba.

Mokslinė vadovė – prof. dr. Tatjana Solomonik-Pankrašova
(Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H004).

Gynimo taryba:

Pirmininkė – **prof. dr. Skirmantė Šarkauskienė** (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H004).

Nariai:

prof. dr. Rimantas Balsys (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H004);

doc. dr. Irena Ragaišienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H004);

prof. dr. Mercedes Salvador-Bello (Sevilijos universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H004);

dr. Daiva Vaitkevičienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, humanitariniai mokslai, filologija – H004).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2019 m. lapkričio mėn. 25 d. 12 val. Vilniaus universiteto Kauno fakulteto 10 auditorijoje. Adresas: Muitinės g. 8, Kaunas, Lietuva, tel. 837 422 523; el. paštas info@knf.vu.lt.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekose ir VU interneto svetainėje adresu: <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>.

VILNIUS UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF LITHUANIAN LITERATURE AND FOLKLORE

Giedrė

BUIVYTĖ

Reflexes of Myth in Medieval Germanic Poetry and Lithuanian Folk Songs: Common Indo- European Heritage

SUMMARY OF DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,

Philology H004

VILNIUS 2019

This dissertation was written between 2014 and 2018 at Vilnius University. The research was supported by the Research Council of Lithuania.

Academic supervisor – Prof. Dr. Tatjana Solomonik-Pankrašova (Vilnius University, humanities, philology – H004).

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairperson – Prof. Dr. Skirmantė Šarkauskienė (Vilnius University, humanities, philology – H004).

Members:

Prof. Dr. Rimantas Balsys (Klaipėda University, humanities, philology – H004);

Assoc. Prof. Dr. Irena Ragaišienė (Vytautas Magnus University, humanities, philology – H004);

Assoc. Prof. Dr. Mercedes Salvador-Bello (University of Seville, humanities, philology – H004).

Dr. Daiva Vaitkevičienė (The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, humanities, philology – H004).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 12:00 on 25th November 2019 in Room 10 of Vilnius University Kaunas Faculty.

Address: Muitinės str. 8, Kaunas, Lithuania

Tel. 837 422 523; e-mail: info@knf.vu.lt.

The text of this dissertation can be accessed at the libraries of Vilnius University and the Institute of Lithuanian Literature and Folklore, as well as on the website of Vilnius University: www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius.

ĮVADAS

Tradicinei poezijai keliaujant iš kartos į kartą, poetiniame žodyne buvo užkoduotas indoeuropiečių kultūrinis paveldas. Tradicinės poezijos paskirtis buvo įvairialypė – ji perteikė dievų žinią, įamžino herojiškus žygdarbius, išreiškė visuomenės ir šeimos gedulą raudose. Poetinė mitinio pasaulėvaizdžio raiška jungia dvi itin skirtingas tradicijas – Viduramžių germanų poeziją ir lietuvių liaudies dainas. Remiantis prielaida, jog mitas įgijo tradicinės poezijos formą, o dievai ir herojai virto liaudies dainų, mįslių, užkalbėjimų ir raudų veikėjais, atsiskleidžia sąsajos tarp poemų rinkinyje *Poetinė Eda* vaizduojamos dievų būties, herojinio anglosaksų poezijos pasaulio ir lietuvių liaudies dainose apdainuojamų valstiečių gyvenimo realijų.

Problema. Tradicinėje poezijoje slypi simbolių nuorodų į mitinį pasaulėvaizdį klodas. Mokslinė problema kyla siekiant atrasti mitinį poetinio įvaizdžio turinį ir susieti jį su mitiniu prototipu (archetipu); taip pat bandant nustatyti ryšį tarp mitinės formulės, motyvo ir poetinio įvaizdžio bei išskirti poetinės gramatikos sluoksnius. Problemą sudaro lyginamajai skirtingų poetinių tradicijų analizei būtinų tyrimo įrankių nustatymas. Darant prielaidą, jog skirtingose tradicijose tie patys motyvai buvo transformuoti, motyvų sugretinimui pasitelkiama kontekstų analizė.

Šios disertacijos **tikslas** yra atskleisti mito virsmą tradicine poezija ir liaudies dainomis, remiantis pasirinktais senovės islandų, senovės anglų ir lietuvių poetiniais naratyvais bei poetine gramatika. Tikslui pasiekti buvo iškelti šie uždaviniai:

- 1) atskleisti sąsajas tarp mito, ritualo, tradicinės poezijos ir liaudies dainų;
- 2) aptarti *mimezę* mitopoetinėje perspektyvoje;
- 3) atskleisti ryšį tarp archetipų, motyvų ir mitinių formulių;
- 4) identifikuoti mitinių formulių raišką poetinėje gramatikoje;
- 5) atskleisti poetinio teksto simbolizmą, pasitelkus hermeneutinę interpretaciją.

Šio tyrimo **objektą** sudaro senovės islandų giesmių rinkinys *Poetinė Eda*, senovės anglų epinė poema *Beovulfas*, poemos *Krucifikso vizija*, *Žmonos rauda* ir *Ekseterio knygos* mįslės bei lietuvių liaudies dainos (kalendorinės, vestuvių, karinės-istorinės, darbo dainos ir raudos).

Mokslinis tyrimas buvo atliktas, vadovaujantis šiais **ginamaisiais teiginiais**:

1. Mito virsmą skirtingomis tradicinės poezijos modomis ir žanrais galima patvirtinti, atlikus mitinių ir mimetinių naratyvų palyginimą.

2. Sąsaja tarp mito ir tradicinės poezijos yra pagrįsta mimezės principu ir bendrų motyvų bei įvaizdžių paradigma.

3. Tradiciniame naratyve yra plėtojami teminiai motyvai, kuriuos atskleidžia poetinės formulės, poetiniai įvaizdžiai ir archetipai.

4. Poetiniame naratyve aptinkamos mitinės formulės yra perteikiamos pagrindiniais poetinės gramatikos elementais, ypač keningais ir epitetais.

5. Hermeneutinė interpretacija atskleidžia, jog tradicinė poezija yra orientuota į mitą kaip į sakralų naratyvą.

Disertacijos naujumą sudaro skirtingų tradicijų – senovės islandų, senovės anglų ir lietuvių – palyginimas. Šis lyginamasis tyrimas atskleidžia bendras poetines charakteristikas bei bendrus mitinio pasaulėvaizdžio elementus, atsižvelgiant į kiekvienos tradicijos unikalumą. Darbe pateikiamas tyrimo modelis, skirtas palyginti tradicinio naratyvo tipus, taip pat tyrimo įrankiai, skirti analizuoti poetinio naratyvo komponentus.

Disertacijoje pateikiamas vienas pirmųjų išsamių tyrimų, skirtų lyginamajai germanų ir lietuvių tradicinių naratyvų analizei. Tyrimo rezultatai turėtų prisidėti prie tradicinio poetinio naratyvo, lyginamosios poetikos ir lyginamosios mitologijos studijų plėtojimo Lietuvoje.

Disertacijoje taikoma **metodologija** jungia *lyginamąją indoeuropiečių poetiką* (Calvert'as Watkins'as, Martin'as Litchfield'as West'as), *archetipinę literatūros kritiką* (Northrop'as

Frye'us) ir *hermeneutinę interpretaciją* (Hans'as-Georg'as Gadamer'is, Paul'is Ricoeur'as).

Lyginamąją indoeuropiečių poetiką kaip mokslinių studijų sritį išplėtojo Calvert'as Watkins'as (*How to Kill a Dragon: Aspects of Indo-European Poetics* (1995)). Autorius nagrinėjo gyvatės nugalėjimo mitą kaip pagrindinį indoeuropiečių mitą, kuris paliko įspaudą indoeuropiečių poetinėje tradicijoje. Šioje disertacijoje atliktas tyrimas yra grindžiamas prielaida, jog indoeuropiečių tradicinius tekstus sieja genetinis intertekstualumas (Watkins 1995, vii). Panašios poetinės formulės gali būti pastebėtos skirtingose poetinėse tradicijose, išsivysčiusiose iš indoeuropietiškosios tradicijos; tokios formulės yra susietos su universaliais motyvais, sudarančiais mitinį naratyvą. Indoeuropiečių paveldą Europos ir Azijos tradicinėje poezijoje taip pat nuodugnai ištyrė M. L. West'as savo studijoje *Indo-European Poetry and Myth* (2007). Mokslininkas pateikė išsamią indoeuropiečių poezijos frazeologijos, poetinių priemonių, metrikos analizę bei aprašė mituose ir folkloro šaltiniuose atvaizduotus indoeuropiečių dievus bei jų funkcijas.

Archetipinė literatūros kritika, apibrėžta Northrop'o Frye'aus (*Anatomy of Criticism: Four Essays* (1957)), buvo pritaikyta atskleisti mitinio ir mimetinio naratyvo ypatumus bei sąsajas. Tradicinio naratyvo klasifikacija (mitinis, aukštasis mimetinis ir žemasis mimetinis naratyvas) sudaro pagrindą tradicinės poezijos žanrų lyginamajai analizei.

Tradicinis naratyvas darbe nagrinėjamas hermeneutinės interpretacijos rėmuose. Tradiciniame naratyve aptikti simboliai interpretuojami kaip turintys „reikšmės perteklių“ (Ricoeur 1976). Hermeneutinio rato metodas darbe pasitelktas siekiant atskleisti poetinių simbolių prasmes ir nustatyti jų sąsajas su mitu (Gadamer *Truth and Method* (1960)), Ricoeur *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning* (1976).

Disertacijos tyrimas atliktas derinant keletą **tyrimo metodų**. Teorinis tyrimo modelis sudarytas pasitelkus aprašomąjį ir analitinį

metodus. Empirinis tyrimas atliktas taikant analitinį ir lyginamąjį metodus.

Tyrimų apžvalga Lietuvoje. Didelėje dalyje tradicinio naratyvo tyrimų Lietuvoje nagrinėjama lietuviškoji tautosaka siejant ją su lietuvių tikėjimais, papročiais, ritualais bei kitų tautų folkloru ir tradicijomis. Šiame kontekste nėra daug tyrimų, skirtų būtent mito ir lietuvių liaudies dainų sąsajoms nagrinėti, dar mažiau – lyginti lietuvių liaudies dainų naratyvą su viduramžių germanų poezijos naratyvu.

Bene plačiausiai mitinius lietuvių liaudies dainų aspektus aprašė Nijolė Laurinkienė. Knygoje *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose* (1990) mokslininkė apžvelgė lietuvių kalendorines šventes bei archajiškus įvaizdžius ir motyvus kalendorinėse dainose. Autorė pateikė lyginamąją pagrindinių motyvų analizę su pavyzdžiais iš giminingų tradicijų folkloro (latvių, ukrainiečių, baltarusių, rusų, germanų).

Iškylus lietuvių etnografas ir baltų mitologijos tyrėjas Norbertas Vėlius nagrinėjo mitinį lietuvių vestuvių papročių ir su vestuvėmis susijusio folkloro (dainų, oracijų, žaidimų ir kt.) aspektą studijoje *Senieji vestuvinių dainų ir papročių semantikos klodai* (išleistoje 2014 m., po autoriaus mirties). Vėlius aptarė lietuvių liaudies vestuvinių dainų ypatybes ir jų sąsajas su mitu bei ritualu, remdamasis tradicinėmis kaimo vestuvių apeigomis, palygino jas su latvių liaudies dainomis.

Dainiaus Razausko darbai lietuvių folkloro ir mitologijos srityse buvo svarbūs nuotakos motyvo analizei (*Iš baltų mitinio vaidyno juodraščių: Aušrinė (ir Vakarinė)* (2011), *Medis – mergina, nuotaka: dendromitologinė apybraiža* (2017)). Į žodinės formulinės teorijos tyrimų lauką patenka Birutės Jasiūnaitės straipsniai, kuriuose analizuojami formuliniai keiksmi (2001, 2007); baltiškųjų tyrimų kontekste – latvių mokslininkės L. Vacere straipsnis, kuriame nagrinėjamos formulės, susijusios su obels motyvu latvių liaudies dainose (Vacere 2006). D. Vaitkevičienės (*Ugnies metaforos: lietuvių*

ir latvių mitologijos studija 2001), J. Ūsaiytės (*Žemės įvaizdis kaip vertės matas: stabilumo ekspresija* 2003, *Advento-Kalėdų dainų turinio apimtys ir potekstės* 2007), L. Būgienės (*Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose* 1999), B. Stundžienės (*Vestuvinių ir iniciacinių apeigų sąsajos dainose* 2004) darbuose taip pat aptariami svarbūs mitiniai tautosakos aspektai.

Disertacijos struktūra. Disertaciją sudaro įžanga, teorinė dalis, empirinio tyrimo pristatymas, išvados ir literatūros sąrašas. Įžangoje suformuluotas tyrimo tikslas, užduotys ir ginamieji teiginiai bei nurodytas tyrimo objektas. Šiame skyriuje taip pat pristatoma tyrimo metodologija bei apibrėžiamas disertacijoje tiriamos problemos naujumas ir tyrimų kontekstas.

Teorinėje disertacijos dalyje aptariamos mokslinės tyrimo prielaidos ir aprašomas tradicinio naratyvo nagrinėjimo modelis. Pateikiama ryšių tarp poezijos ir mito analizė, pabrėžiant mitopoetinę tradicinio naratyvo prigimtį. Teorinis tradicinio naratyvo nagrinėjimo modelis grindžiamas komponentų (motyvų, įvaizdžių / archetipų) analize ir jų raiška poetinėje gramatikoje.

Empirinėje disertacijos dalyje pateikiama istorinė senovės islandų, senovės anglų ir lietuvių šaltinių apžvalga, trumpai pristatant kiekvienos tradicijos poetines ypatybes. Toliau empirinėje dalyje taikomas teorinis tyrimo modelis, pagal kurį analizuojami pasirinkti tradicinės poezijos tekstai. Tradiciniame naratyve pasikartojantys motyvai, įvaizdžiai ir formulės grupuojami pagal šias temas: kosmogonija, hierogamija, *Axis Mundi*, chaoso ir harmonijos kova bei mirtis.

Išvadose pateikiami tyrimo rezultatai ir tyrimo metu išryškėjusios įžvalgos disertacijos tema. Po išvadų pateikiamas mokslinės literatūros, kuria buvo remtasi atliekant tyrimą, sąrašas.

TYRIMO MODELIS IR PAGRINDINĖS SAMPRATOS

Tradicinio naratyvo tipai. Tradicinis naratyvas disertacijoje nagrinėjamas remiantis N. Frye'aus archetipinės literatūros kritikos teorija. Mitiniame naratyve perteikiami pasakojimai apie dievus, jų dalyvavimą kosmogonijoje ir pasaulio tvarkos kūrime (Frye 1985, 33). Mitinis naratyvas yra susijęs su aukštuoju mimetiniu (herojiniu) naratyvu ir žemuoju mimetiniu (liaudies) naratyvu. Aukštajame mimetiniame naratyve herojus atkartoja dievų žygdarbius, tačiau jo žygdarbių svarba atsiskleidžia ne kosminiu mastu, o karių genties aplinkoje. Žemajame mimetiniame naratyve vaizduojami profaniški veikėjai, kurie atkartoja dievų veiksmus, kad pašventintų savo kasdienius darbus ir šventes.

Sakralumo ir profaniškumo skirtis, kurią apibrėžė M. Eliade (1959, 14), disertacijoje taikoma mitinio ir mimetinio naratyvo analizei. Sakralumas kiekviename iš naratyvo tipų įgyja skirtingą mastą: mite vaizduojamas dievų pasaulis, tad ir sakralumo lygmuo yra aukščiausias. Aukštasis mimetinis naratyvas vaizduoja herojiškus žygdarbius, kurie imituoja dieviškuosius ir reprezentuoja jau pakitusį sakralumo lygmenį. Sakralumo ir profaniškumo santykis taip pat atsispindi žemajame mimetiniame naratyve, kuris vaizduoja profaniškus veikėjus ir jų santykį su sakraliaja sfera.

Remiantis šiuo skirstymu, giesmių rinkinys *Poetinė Eda* priskirtinas mitiniam naratyvui (įvairūs senovės skandinavų dievai yra pagrindiniai veikėjai), epinė senovės anglų poema *Beovulfas* – aukštajam mimetiniam naratyvui (antžmogiškų savybių turintis herojus yra pagrindinis veikėjas), o lietuvių liaudies dainos – žemajam mimetiniam naratyvui (apdainuojamas valstiečių pasaulėvaizdis ir jame išsisknijęs sakralus švenčių, gamtos reiškinių ir objektų supratimas).

Tradicinio naratyvo komponentai. Disertacijoje tradicinio naratyvo analizė grindžiama jo komponentų (temos, motyvų, įvaizdžių, archetipų, formulių, poetinių priemonių) analize.

Interpretacijos metodas leidžia sujungti šių komponentų analizę ir pamėginti atrasti mitinę teksto prasmę. Todėl tradicinio naratyvo komponentai traktuojami kaip glaudžiai susijusios visumos dalys, kurių bendra prasmė atsiskleidžia kontekste (cf. Foley 1986, 216). Vienas tradicinio naratyvo komponentas suponuoja kitą ir kiekviename iš jų slypi nuorodos į naratyvo temą ir prasmę.

Motyvai. Tradicinį naratyvą sudaro motyvų seka, kuriuos jungia tema. Tradiciniame naratyve aptinkami motyvai dažniausiai yra pasikartojantys ir universaliai atpažįstami, o auditorija juos suvokia simboliniame lygmenyje. Rusų formalistas V. Veselovsky'is apibūdino motyvą kaip mažiausią naratyvo vienetą ir pabrėžė jo schematizmą (Веселовский 1989, 301–305). Anot mokslininko, pagrindinės tradicinio siužeto ir jį sudarančių motyvų savybės yra bendrumas ir pasikartojimas – dėl šių savybių jie gali būti perkelti iš mito į epą, pasaką, sagą ar romaną, kurių pagrindą sudaro tipinės schemas (Ten pat, 305). Motyvą galima išskirti, remiantis jo sąsajomis su pagrindiniais veikėjais ir jų veiksmiais. B. Kerbelytės teigimu, giminingus motyvus galima atskirti pagal predikatus, kurie perteikia veikėjų veiksmus ir sudaro pastovų motyvo pagrindą (Кербелите 1991, 46). Tad motyvai yra pagrindiniai tradicinio naratyvo komponentai, nusakantys veiksmų seką; jie koreliuoja su personažų veiksmiais ir funkcijomis.

Symbolis kaip įvaizdis ir kaip archetipas. Disertacijoje nagrinėjamos už tiesioginės simbolio reikšmės slypinčios prasmės, kurios tradiciniame naratyve gali nurodyti mitą. N. Frye'aus manymu, poetinį įvaizdį sudaro forma ir turinys (Frye 1973, 82). Forma, kuri sutampa su tiesiogine reikšme, nurodo tolimesnes galimas poetinio įvaizdžio interpretacijas. Mitiniame naratyve tradicinis poetinis įvaizdis, kuris turi gilią kultūrinę prasmę ir išreiškia visuomenei svarbias sampratas, gali būti traktuojamas kaip archetipas. Mimetiniame naratyve archetipas gali virsti archetipiniu įvaizdžiu, pvz., archetipas „saulės dievas“ transformuojamas į personažą, kuris yra susijęs su šviesa, šviesumu (Ten pat, 137). Remiantis kontekstų

analize, disertacijoje bandoma nustatyti pasikartojančių įvaizdžių, išreikštų poetinėmis priemonėmis, sąsajas su archetipais.

Mitinė formulė. Žodinės formulinės teorijos pradininkas M. Parry'is apibūdino formulę kaip žodžių grupę, turinčią pastovią metrinę poziciją ir perteikiančią tam tikrą svarbią idėją (cituojant Lord 2000, 18). C. Watkins'as išskiria bazinę formulę, kuri išreiškia svarbią temą (pvz., indoeuropiečių formulė „Herojus nužudo gyvatę“ perteikia griaustinio dievo/herojaus kovos su mitine gyvate temą) ir įvairias poetines jos transformacijas (epitetus, keningus ir pan.) tradiciniame naratyve (Watkins 1995). Kai mitinė formulė yra transformuojama, ji išreiškiama įvairiomis poetinėmis priemonėmis, kuriose išlieka prasminis originalios mitinės formulės komponentas, tačiau leksinė ir sintaksinė raiška pakinta.

Poetinė gramatika. Tradicinėje poezijoje vartojama išskirtinė kalba – formulės, tradicinės poetinės priemonės, tam tikra ritmika ir metrika (cf. West 2007, 77). C. Watkins'as išskiria fonetinį lygmenį (metrika, fonetinės figūros (rimas, aliteracija) ir prasminį lygmenį (gramatinės figūros, poetinė diktija, formulės, temos) indoeuropiečių poetinėje gramatikoje. Nuodugni fonetinio lygmens ir prasminio lygmens analizė atskleidžia formulės sąveiką su kitais naratyvo komponentais, t. y. motyvais bei įvaizdžiais / archetipais.

DISERTACIJOS STRUKTŪRA IR TURINYS

Disertacijoje nagrinėti tradicinio naratyvo motyvai, įvaizdžiai, formulės ir poetinė gramatika buvo suskirstyti į keletą pagrindinių tematinių grupių: kosmogonija, hierogamija, *Axis Mundi*, chaoso ir harmonijos kova ir mirtis. Šios temos buvo pasirinktos siekiant palyginti esminius analizuojamose tradicijose aptinkamus motyvus bei norint pateikti empirinį tyrimą kaip vieno mitinio ciklo (ir jo transformacijų tradiciniame naratyve) analizę nuo jo pradžios iki (sąlyginės) pabaigos.

Kosmogonija. Disertacijoje nagrinėjami šie *kosmogonijos* motyvai: chaosas prieš dangaus ir žemės sukūrimą, kūno įvaizdis kosmogonijoje bei dangaus viršuje ir žemės apačioje santykis.

Giesmių rinkinyje *Poetinė Eda* laiką, buvusį prieš dangaus ir žemės sukūrimą, išreiškia formulinė frazė *Ár var alda* „seniausiais laikais“¹ („Žynės pranašystė“, 3 strofa). Ši frazė siejasi su *illo tempore* – sakraliu laiku, kai dievai kūrė pasaulį (Eliade 1959, 85, Ólason 2013, 29). Šį laiką prieš pasaulio sukūrimą charakterizuoja chaosas, kurį iliustruoja aliteracinė frazė *gap var ginnunga* „viena tuštuma“ („Žynės pranašystė“, 3 strofa) (remiantis 2014 m. K. Larrington vertimu, lietuviškai šią frazę galima perteikti kaip „žiojinti chaoso tuštuma“). Ši tuštuma giesmėje kontrastuoja su vėliau sukurto pasaulio aprašymu, kurį charakterizuoja jūra, žemė, dangus ir augalija.

Senovės anglų poemoje *Beowulfas* nepateikiama tiesioginių nuorodų į kosmogoniją mitine prasme – šį motyvą pakeičia lokalaus pasaulio modelio, t. y. karių bendruomenės ir socialinės tvarkos sukūrimas, kurios esminis aspektas yra centrinė karaliaus figūra. Tad poemos pradžioje aprašomas karaliaus Scyld'o Scefing'o karaliavimas gali būti traktuojamas kaip aukso amžius ar *illo tempore*,

¹ Santraukoje cituojamas A. Vijūno atliktas poemų rinkinio *Poetinė Eda* vertimas (2009).

o pats karalius – kaip vėlesnių genties karalių prototipas. Šiuo atveju visuomenė prieš karaliaus atsiradimą sietina su pirmą pradžiu chaosu.

Lietuvių liaudies dainose kosmogonijos fragmentų nėra gausu ir juos galima atskleisti tik interpretuojant įvairius įvaizdžius. N. Laurinkienės teigimu, kosmogonijos naratyvo atspindžiu galima laikyti motyvą, kai pirmą pradžiuose vandenyse atsiranda objektas, būtinas kuriamiesiems veiksams, atliekamiems veikėjū; tai gali būti „sala, akmuo, krėslas, laivas“ (Laurinkienė 1990, 52; cf. Vėlius 1983, 165-167). Išplėtoti kosmogonijos naratyvai aptinkami lietuvių sakmėse, kuriose taip pat dažnai figūruoja pirmą pradžiuai vandenys: juose valtelėje plaukioja Dievas ir velnias, kurie vėliau kuria pasaulį.

Kūno įvaizdis kosmogonijoje aptinkamas poemų rinkinyje *Poetinė Eda* („Vaftrūdno eilės“), kuriame pasakojama, kaip pasaulis buvo sukurtas iš milžino Iumio kūno. Žmogaus kūno ir pasaulio elementų paralelė atsiskleidžia kūrimo akte, kai iš milžino kaulų sukuriama kalnai, iš galvos – dangaus skliautas, iš kraujo – jūra (21 strofa).

Dangaus ir žemės dichotomija yra viena svarbiausių mitinės pasaulėžiūros sampratų; ji atsispindi įvairiose poetinėse formulėse ir jų variacijose. „Žynės pranašystėje“ formulė *iorð fannz æva né upphiminn* „žemės nebuvo nei skliauto dangaus“ apibrėžia pagrindinių pasaulio elementų padėtį ir santykį bei nurodo aprašomų įvykių sakralumą – pasaulio kūrimą ar destrukciją (Larsson 2005, 414). Poemoje *Beovulfas* dangaus ir žemės opozicija perteikia pasaulio, kuriame atliekami herojiški žygdarbiai, struktūrą. Aptinkamos įvairios formulės *under wolcnum* „po dangumi“² variacijos: karalius Scyld’as Sceffing’as *wēox under wolcnum* ‘augo po dangumi’ (eil. 8), Grendelis *wōd under wolcnum* ‘žengė po dangumi’ (eil. 714), karalius Hrothgar’as *wēold under wolcnum* ‘valdė po

² Santraukoje pateikti pavyzdžiai iš tekstų, parašytų senovės anglų kalba, versti disertacijos autorės.

dangumi' (eil. 1770). Taip pat aptiktos formulių, žyminčių žemę, variacijos *ofer eormengrund* 'plačioje žemėje' (eil. 859), *on foldan* 'žemėje' (eil. 1196). Šios formulių samplaikos poemoje pasitelktos kartu su formulėmis, žyminčiomis dangų, siekiant pabrėžti vykstančio veiksmo svarbą. Žemės ir dangaus santykis taip pat atsispindi 73-ioje *Ekseterio knygos* mįslėje, kurioje mįslės subjektas teigia, jog jį *feddon hruse ond heofonwolcn* „maitino žemė ir dangaus debesys“ (eil. 2). Šioje eilutėje akcentuotini archetipiniai Tėvo dangaus ir Motinos žemės vaidmenys, nuo kurių priklauso visa gyvybė.

Lietuvių liaudies dainose minint dangų ir žemę, pabrėžiamos jų tradicinės savybės, kurios siejasi su dangaus ir žemės vaizdavimu indoeuropiečių poezijoje, pvz. „aukštas dangus“, „plati žemė“ (Ūsaitytė 2003, 114). Šios tautologijos taip pat esama lietuvių užkalbėjimuose, pvz., užkalbėjime tariama „Žemės žemybė, dangaus aukštybė“ (Vaitkevičienė 2008, 215), kreipiantis pagalbos nuo gyvatės įkandimo ir nurodant pasaulio struktūrą (dangus ir žemė) kaip harmonijos matą. Svarbus ir dažnas drebančios žemės motyvas, kuris pateikia žemės, kaip stabilumo simbolio, inversiją ir taip pabrėžia veikėjo jėgą arba vykstančios negandos mastą (Ūsaitytė 2003). Drebančios žemės įvaizdis taip pat gali būti siejamas su toliau nagrinėjama hierogamijos tema.

Hierogamiją, arba dangaus ir žemės sąjungą, kurią vainikuoja žemės derlingumas, atspindi mitiniai ir mimetiniai naratyvai, kuriuose vaizduojami dievų ir žmonių piršlybų ir vedybų ritualai. Tyrimo metu buvo išskirti ir aptarti šie motyvai: švytinti nuotaka, jaunikis ant žirgo, dovanų davimas kaip piršlybų ženklas, nuotakos atsisakymas, grasinimai ir nevaisingumo prakeikimas, taurės padavimas kaip sužadėtuvių ženklas, rūtų vainikas.

Švytinčios nuotakos motyvą galima aptikti poemų rinkinio *Poetinė Eda* giesmėje „Skyrnio kelionė“, kurioje aprašomas dievo Frėjo piršimasis milžinei Gerdai. Nuotaka apibūdinama kaip švytinti – nuo jos rankų šviečia *allt loft ok lögr* „visas dangus ir jūra“ (6 strofa). „Giesmėje apie Alvi“ nuotaka apibūdinama epitetais *fagrlóa*

„gražiaveidė mergelė“ (pažodžiui – „švytinti“), *miallhvíta* „mergelė skaisčioji“ (5, 7 strofos). Lietuvių liaudies dainose panašią nuotakos charakteristiką galima rasti jos paralelėje su Aušrine žvaigžde (daina „Užteka saulužė“). Su balta spalva nuotaika siejama tradiciniuose epitetuose „balta kaip gulbelė“ (Juška 1955, 63³) ir „balta graži lelijėlė“ (*Lietuvių liaudies dainynas* 1995, 291).

Jaunikio ant žirgo motyvas pabrėžia žirgo svarbą piršlybose. Žirgas germanų ir lietuvių tradiciniuose naratyvuose gali būti traktuojamas kaip indoeuropietiško paveldo dalis – M. L. West'o teigimu, žirgai būdavo vaizduojami kaip išmintingi, drąsūs ir turintys gebėjimų išpranašauti ateitį (West 2007, 467). Giesmėje „Skyrnio kelionė“ dievas Frėjas patiki tarnui Skyrniui savo žirgą, kuris geba įveikti antgamtinės kliūtis („lauką žaltvykšlių“ (8 strofa). Lietuvių liaudies dainose žirgas ne tik yra svarbiausias bernelio palydovas, šiam jojant pas mergelę, tačiau taip pat turi antgamtinių savybių, t. y. gebėjimą kalbėti ir apibūdinti bernelį („Žirgelis atsakė, / Bėrasai atsakė: / Skaistus žento būdelis“ (*Lietuvių liaudies dainynas* 1989, 108). Galima teigti, kad žirgas yra neatsiejamas jaunikio atributas abiejose tradicijose.

Senovės islandų ir lietuvių naratyvuose vaizduojamas dovanų teikimas yra svarbiausias piršlybų elementas. Giesmėje „Skyrnio kelionė“ Skyrnis siūlo Gerdai dovanas, kurios simbolizuoja vaisingumą ir gyvybingumą: epitetas *epli ellifo* <...> *algullin* „obuolių vienuolika <...> auksinių“ yra nuoroda į deivės Idunos saugomus aukso obuolius, kurie buvo dievų jaunystės ir nemirtingumo šaltinis. Lietuvių liaudies dainose bernelis siūlo mergelei obuolius, kurie dažniausiai apibūdinami epitetais „raudonas“ arba „saldus“ ir kurie taip pat yra susiję su jaunyste ir sveikata; J. Basanavičiaus

³ Cituojant dainas iš A. Juškos rinkinio *Lietuviškos svotbinės dainos* (1955), nurodomas ne puslapis, o dainos numeris.

teigimu, obuolių ridenimas ir mėtymas dainose simbolizuoja piršlybas (Basanavičius 2003, 270-273).

Skyrnis Gerdai pasiūlo dar vieną dovaną – magišką žiedą Draupnirą, kuris buvo sudegintas ant dievo Baldro laidotuvių laužo, parneštas iš požemio karalystės Helio bei geba stebuklingai daugintis. Numanytina, kad šis žiedas simbolizuoja vaisingumą bei mirties ir prisikėlimo ciklą. Frazę *Baug ec þér þá gef* „Duosiu tau žiedą“ galima laikyti tipine, nurodančia vedybų naratyvą.

Lietuvių tradicijoje apsikeitimas dovanomis tarp mergelės ir bernelio sudaro pasikartojantį kalėdinių dainų motyvą. Bernelis mergelei siūlo sumedžiotas antis, o mergelė berneliui – savo austas juostas (*Lietuvių liaudies dainynas* 2007, 117). Piršlybų tematikos dainose bernelis mergelei siūlo „aukso žiedą“ (Ten pat 1993, 251), „rūtelių sėklas“ (Ten pat 1989, 92–100), „žalių rūtų vainikėlių“, „žalio šilko kasnykėlių“ (Ten pat, 102). Aukso žiedas yra tradicinis vestuvių simbolis; žalios rūtos ir jų sėklos simbolizuoja mergelės skaistumą, jaunystę ir gyvybingumą, kuri pabrėžia nuolat pasikartojantis žalios spalvos įvaizdis.

Piršlybų eigoje, kurią vaizduoja senosios islandų giesmės ir lietuvių liaudies dainos, įprastas nuotakos atsisakymo tekėti motyvas. Giesmėje „Skyrnio kelionė“ Gerda išdidžiai atsisako jai siūlomų dovanų ir jaunikio. Gerdą įtikina tik Skyrnio grasinimai, vaizduojantys jos būsimą egzistenciją, atsietą nuo gyvybingumo ir vaisingumo: ji gyvensianti *nágrindr neðan* ‘po lavonų vartais’ (požemio karalystę Helį nusakanti metafora). Lietuvių liaudies dainose taip pat minimas mergelės atsisakymo tekėti motyvas – „man nereikia aukso žiedelio“ (*Lietuvių liaudies dainynas* 1993, 251). Dažnesnis yra žirgelio išlaužtos rūtų darželio tvoros, sutryptų rūtų motyvas („išlaužė žirgelis tvorelę, išmindžiojo žalias rūteles“ (Juška 1954, 668⁴),

⁴ Cituojant dainas iš A. Juškos rinkinio *Lietuviškos dainos* (1954), nurodomas ne puslapis, o dainos numeris.

simbolizuojantis bernelio jėgą ir mergelės nekaltybės praradimą. Skyrnio grasinimas Gerdai ir žirgo sutryptos rūtos suponuoja tą patį motyvą – privertimą pasiduoti vaisingumo jėgai, kuri galima sieti su archetipine dangaus ir žemės sąjunga.

Skyrnio grasinimas, jog Gerda būsianti tarsi usnis po derliaus nuėmimo mokslininkų traktuojamas kaip su rudenių susijusios mirties ženklas (Harris 2002, 82) bei bausmė už atsisakymą sudaryti sąjungą su derlingumo dievu (Dronke 1997, 397). Lietuvių papročiuose, kuriuos atspindi liaudies dainos, ruduo yra vedybų metas („jot pas mergelę / tik rudenėlį“ (*Lietuvių liaudies dainynas* 1993, 159). Palyginus šią gamtos derlingumo rudenį ir žmonių vestuvių sąsają lietuvių tradicijoje, ryškėja grasinimo Gerdai reikšmė – derlingumo ir vaisingumo uždraudimas.

Piršlybų ciklo užbaigimą ženklina taurės padavimo motyvas. Giesmėje „Skyrnio kelionė“ Gerdos sutikimą susitikti su dievu Frėju simbolizuoja jos ištarti žodžiai *tac við hrímkálki* „taurę priimk“ (37 strofa). Lietuvių tradicijoje taurės pasiūlymas svečiams taip pat indikuoja, jog mergina sutinka tekėti už peršamo jaunikio („gerkit, sveteliai, saldų gardų vynėlį“ (*Lietuvių liaudies dainynas* 1983, 210).

Vienas svarbiausių simbolių lietuvių piršlybų ir vedybų naratyve yra rūtų vainikas. Jis simbolizuoja merginos pasirengimą vedyboms, o jo padavimas piršliams – sutarimą dėl vestuvių („kai paduosi vainikėlį, / reiks išduoti mane jauną“ (Juška 1955, 78). Skaistybės praradimą ženklina ant vainiko užkritusi rasa, vainiką nušaldžiusi šalna („mano vainikėlį / raselė užkrito“ (Juška 1954, 42). Perėjimą į vedusios moters padėtį ir praėjusių jaunų dienų ilgesį perteikia vainiko skendimo motyvas („ar giliai nuskendo / rūtelių vainikėlis“ (*Lietuvių tautosaka* 1963, 557).

Axis Mundi. Pasaulio ašies samprata yra kartinė mitiniame pasaulėvaizdyje; tokio centro atradimą galima traktuoti kaip kosmogonijos pradžią (Eliade 1959, 22). Disertacijoje nagrinėjamos įvairios erdvinės pasaulio ašies transformacijos bei jos socialiniai

atitikmenys visuomenėje: pasaulio medis, midaus menė, sakralus karaliavimas bei „taikos audimas“.

Pasaulio medis. Poemų rinkinyje *Poetinė Eda* („Žynės pranašystė“) germaniškasis pasaulio medis Igdrasilis apibūdinamas epitetais *miqtvið mæran* „kamienas šlovingas“ (2 strofa), *heiðvønom helgom baðmi* „šviesusis uosio kamienas“ (27 strofa), *aldna tré* „senasis medis“ (47 strofa), kurie nurodo jo išskirtinį dydį bei senumą ir suponuoja sakralumą. Igdrasilis taip pat charakterizuojamas kaip medis, kurį *ausinn hvíta auri* „taško baltieji purslai“ (19 strofa), taip atskleidžiamos jo sąsajos su vandeniu, gyvybiškai svarbiu elementu. Ties Igdrasilio šaknimis teka šventas Urd šaltinis – ši medžio ir šaltinio santykį galima išreikšti bazine formule „medis prie šaltinio“, kurios variacijos perteikiamos minėtais epitetais. Igdrasilio kaip pasaulio medžio įvaizdis jungia įvairias opozicijas: jo viršūnė siekia Asgardą, dievų buveinę, kamienas – Midgardą, žmonių pasaulį, o šaknys – požemio viešpatiją Helį. Horizontaliai Igdrasilis įkūnija opoziciją centras / periferija, kurią atspindi žmonių (ir su jais sąveikaujančių dievų) pasaulis Midgardas ir milžinų bei nedraugiškų gajvalų valdomas Utgardas (Meletinsky 1973, 46–47, Hastrup 1985, 147).

Lietuvių liaudies dainose medžio įvaizdis dažnai aptinkamas kaip erdvinis žymeklis, atspindintis centro ir periferijos opoziciją. Medis vaizduojamas kaip didelės erdvės centras, stovintis „vidur jūrų ir marelių“, ten, kur „aukštasis kalnelis“ (Juška 1954, 395). Ši vaizdinį išreiškiančios formulės dažniausiai pateikiamos dainos pradžioje, kaip įvadas į toliau vyksiantį veiksma. Būtina pabrėžti, jog ažuolas senovės Lietuvoje buvo garbinamas kaip šventas medis, susijęs su dievo Perkūno kultu (Balys 2000, 31, Vėlius 2012, 106), todėl gali būti vertinamas kaip archetipinis medis. Ažuolų garbinimas ir sąsajos su griaustinio dievo Toro kultu taip pat dokumentuojami šaltiniuose, aprašančiuose germanų genčių religinę elgseną (MacCulloch 1998, 143). Lietuvių liaudies dainose vaizduojami įvairių rūšių medžiai (ąžuolas, liepa, klevas, uosis, eglė) gali būti laikomi archetipinio

pasaulio medžio transformacijomis, atsižvelgus į juos apibūdinančias išskirtines charakteristikas: tai liepelė „su devynioms šakelėms“ (Juška 1955, 289), medžiai, per kurių viršų „šviesi saulelė teka“, o per šaknis „čystas vandenys bėga“ (*Lietuvių liaudies dainynas* 1993, 135), tėvo dvare auganti liepa, po kuria „aukso rasa krinta“ (Ten pat, 180). Aukso ramos įvaizdis vaisingumo temos kontekste gali būti lyginamas su graikų mitu apie Danają, kuri buvo apvaisinta aukso lietumi pasivertusio Dzeuso.

Pasaulio ašies motyvo kontekste aptariamas kalėdinėms dainoms būdingas elnio devyniaragio motyvas. Ant elnio ragų vaizduojama troba su joje kalančiais kalviais traktuojama kaip pasaulio modelis. Kalvių nukalti daiktai – aukso žiedas, aukso taurė („kūbkelis“) ir rūtų vainikas – gali būti interpretuojami kaip saulės simbolika, ypač aktuali žiemos saulėgrįžos metu (Balys 2000, 342, Laurinkienė 2000, 32). Taip pat minėti įvaizdžiai ženklina Kalėdų laikotarpiu vykusias piršlybas ir taip atspindi vestuvių tematiką (Kerbelytė 2011, 387).

Epiniame poemos *Beovulfas* naratyve centro / periferijos santykį atspindi *midaus menės* įvaizdis, kuris įkūnija pažįstamo / pažinto pasaulio centrą ir tam tikra prasme yra to pasaulio ašis. Heoroto menė poemoje reprezentuoja karių bendruomenės pasaulio centrą, kuriam opoziciją sudaro dykynės su jose gyvenančiomis pabaisomis. Heoroto kaip pasaulio centro įsikūnijimą apibūdina epitetas *healærna mæst* „didingi rūmai“ (78 eil.) bei jo sąsaja su Midgardu – rūmų statyboje dalyvauja *manigre mægþe geond þisne middangeard* „daugybė genčių iš vidurinėsios žemės“ (75 eil.). Centrą simbolizuojančio objekto sukūrimas siejasi su pasaulio tvėrimu (Eliade 1959, 22). Pirminiu pasaulio centro – buveinės – prototipu galėtų būti laikoma dievų buveinė („Žynės pranašystėje“ apibūdinta kaip *horg oc hof* „aukšti alkai, šventovės“ (7 strofa). Poemos *Beovulfas* centre yra karių susirinkimo ir puotų vieta, Heoroto menė. Lietuvių liaudies dainose ypatingą pasaulio centro reikšmę įgyja „tėvelio dvaras“ – jis stovi išskirtinėje vietoje, „Ant kalnelio, ant aukštojo“ (Juška 1954, 55), aplink jį sukasi kosminis vyksmas – teka saulė („Ant tėvelio dvaro,

lelimoj, / Saulelė tekėjo, lelimoj“), ritinėjasi mėnulis, šokinėja žvaigždės (*Lietuvių liaudies dainynas* 2007, 577). Profaniškame arba žemajame mimetiniame liaudies dainų naratyve tėvelio dvaras vaizduojamas kaip fiksuotas pasaulio ir kosmologinės dinamikos centras.

Pasaulio centro samprata susijusi su pagrindine valdančiąja figūra – dievu (dievais) mitiniame naratyve ir karaliumi mimetiniame naratyve. Taip pavaizduojama švento karaliavimo kaip svarbaus herojinės pasaulėžiūros principo reikšmė. Poemų rinkinyje *Poetinė Eda* griaustinio dievas Toras įvardijamas kaip *Véorr* „gynėjas žmonių“ („Giesmė apie Hiumį“, 22 strofa). Poemoje *Beovulfas* plėtojama germaniškajai tradicijai būdinga švento karaliavimo tema: karalius yra sakralus valdovas, turintis užtikrinti savo krašto taiką ir žmonių gerovę. Taiką karalius užtikrina nugalėdamas grėsmingas pabaisas, tad karingumas yra svarbi jo savybė, nurodoma epitetuose *gūðrōf* „drąsus kare“ (608 eil.), *hæle hildedēor* „bebaimis kovoje“ (1646 eil.), *headorōf cyning* „kare pasižymėjęs karalius“ (2191 eil.). Karaliaus kaip savo krašto gynėjo ir saugotojo funkciją perteikia karalių Hrothar’ą apibūdinantys epitetai, dažnai minimi kaip formulės: *ēþelwearde* „žemės saugotojas“ (616 eil.) *helm Scyldinga* „Scylding’ų gynėjas“ (371, 456, 1321 eil.), *eorla hlēo* „kilmingųjų gynėjas“ (791, 1035, 1866 eil.). Lietuvių liaudies dainos, pasižyminčios ne herojiniu, o lyriniu charakteriu, išsaugojo nedaug žinių apie karaliaus funkcijas. Išskirtinė šiuo atveju yra „Sudaičio sutartinė“, kurioje minimas kunigaikštis („kunigėlis“), pilis („pilelė“) ir kariai („kareliai“). Kunigaikštis vaizduojamas kaip valdovas, atsakingas už karių saugumą ir gyvybę, jo pozicija yra kone tėviška („o karelių nebužauginsiu“ (Slaviūnas 1959, 1207⁵). Šis lyrizmu persmelktas

⁵ Cituojant sutartines iš Z. Slaviūno rinkinio *Sutartinės* (1958-1959), nurodomas ne puslapis, o sutartinės numeris.

prasminis aspektas nurodo karaliaus kaip savo genties saugotojo funkciją liaudies tradicijoje.

Nagrinėjant sakralaus karaliavimo sampratą germanų pasaulėžiūroje, būtina paminėti karalienės kaip „taikos audėjos“ (*freoðuwebbe* (*Beovulfas* 1942 eil.) vaidmenį. Šiuo terminu vadintos karalienės, apvesdintos su priešiškos genties karaliumi, siekiant užtikrinti taiką. Šią karalienės funkciją (dažnai nesėkmingą, žr. Fell 1984, 37) galima traktuoti kaip papildančią karaliaus – taikos saugotojo ir gerovės užtikrintojo – funkciją.

Kosmogonijos metu sukurtą pasaulį periodiškai krečia chaoso elementų atakos, todėl dievai ir herojai nuolat turi ginti harmoniją. Taip tradiciniame naratyve atsiskleidžia svarbiausia indoeuropietiška tema – *herojaus ir gyvatės kova* (Ivanov, Toporov 1974, 5, Watkins 1995, 446). Disertacijoje nagrinėjami šie su minėta tema susiję motyvai: herojaus pergalė prieš gyvatę, stebuklingas kardas, herojaus mirtis ir nenugalima šlovė.

Herojaus ir gyvatės kovos temą poemų rinkinyje *Poetinė Eda* perteikia dievo Toro ir pasaulio gyvatės Jormungando kovos motyvas („Žynės pranašystė“ ir „Giesmė apie Hiumį“). Griaustinio dievas ir jo priešininkas apibūdinami pasitelkus germanų poezijai būdingus poetinės gramatikos elementus keningus. „Giesmėje apie Hiumį“ Toras įvardijamas kaip *orms einbani* „Gyvatės žudikas“ (23 strofa), pabrėžiamas jo svarbiausias žygdarbis; jo vietą panteone nurodo keningas *Óðni sifaðr* „Odino gentainis“ (21 strofa). Toro priešas įvardijamas kaip *orm eitrfán* „gyvatė nuodingoji“ (23 strofa), *goð fia* „dievų priešas“ (22 strofa), jo sąsają su kitomis mitinėmis pabaisomis atskleidžia keningas *úlfs hnitbróður* „vilko tikrasis brolis“ (23 strofa). Šias poetines priemones galima traktuoti kaip indoeuropietiškos formulės „Herojus nužudo gyvatę“ (Watkins 1995) transformacijas.

Epiniame poemos *Beovulfas* naratyve griaustinio dievo ir gyvatės kova transformuojama į herojaus Beovulfo kovą su Grendeliu, Grendelio motina ir drakonu. Heoroto menę galima traktuoti kaip karių genties pasaulio centrą, o ją puolantį Grendelį – kaip chaoso

jėgą, mėginančią sunaikinti organizuotą (harmoningą) visuomenę (t. p. žr. Clemons 1995, 132). Grendelio kaip chaoso jėgos charakteristikas perteikia su ugnimi, vandeniu ir tamsa susiję įvaizdžiai: jo akyse tarsi liepsna švyti „negera šviesa“ (727 eil.), jis atkeliauja iš *mōre under misthleopum* „miglotos dykynės“ (710 eil.) ir *sē þe in þýstrum bād* „gyvena tamsybėse“ (87 eil.). Nugalėjęs Grendelį, Beovulfas apgina savo visuomenės gerovę – atlieka pagrindinę sakraliojo karaliaus funkciją. Vandens kaip chaoso stichijos funkcija regima ir Grendelio motinos buveinėje – ji gyvena *wæteregeþan* <...> *þealde strēamas* „baisinguose vandenyse <...>, šaltose versmėse“ (1260-1261 eil.). Beovulfo pergalė prieš Grendelio motiną išlaisvina vandenį nuo juose gyvenusių pabaisų (1620-1622 eil.) ir gali būti interpretuojama kaip chaoso nugalėjimo aktas. Frazę *yrringa slōh* „įtūžęs nukovė“ (1565 eil.) galima traktuoti kaip indoeuropietiškos formulės „Herojus nužudo gyvatę“ transformaciją. Šios formulės transformacijų esama ir Beovulfo kovos su drakonu aprašymuose: *gryrefāhne slōh* „trenkė švytinčiam siaubūnui“ (2576 eil.), *mægenstrengo slōh* „iš visų jėgų kirto kardu“ (2678 eil.), *forwrāt Wedra helm wýrm on middan* „Getų vadas perkirto gyvatės kūną“ (2705 eil.). Pasikartojantis predikatas *slōh* „trenkė, kirto“ – galima predikato „nužudo“ (pagal formulę „Herojus nužudo gyvatę“) variacija. Ja laikytini ir minėti Toro veiksmai – jis *knīði* ‘trenkė’ („Giesmė apie Hiumį“, 23 strofa), *dreþr* ‘trenkia’ („Žynės pranašystė“, 56 strofa) Pasaulio gyvatei.

Žemajame mimetiniame naratyve griaustinio dievo ir gyvatės kovos transformacijų galima aptikti užkalbėtojo kovos su liga motyve. Lietuvių užkalbėjime nuo gyvatės įkandimo minimas „griausmas“ ir grasinimas gyvatei „jei neatlaisi – tavi razmuš in dvylikų kavalkų“ (Vaitkevičienė 2008, 196). Predikatas „razmuš“ gali būti traktuojamas kaip formulės „Herojus nužudo gyvatę“ transformacija. Gyvatės padalijimas į dvylika dalių siejasi su senovės anglų „Devynių žolelių užkalbėjimu“, kuriame minima, kaip dievas Vodenas (Odinas) *sloh ða þa næddran* „perkirtu tą gyvatę“ (34 eil.) į devynias dalis. Šiame tekste

užkalbėtojas pasitelkia dievo Odino jėgą ir devynias žoleles, kad nugalėtų ne kosminės reikšmės pabaisą, o žmogišką ligą – profanišką chaoso išraišką.

Aptariant herojaus ir gyvatės kovos motyvą, paminėtina svarbiausio herojaus atributo – kardo – reikšmė. Prototipinis griaustinio dievo Toro ginklas yra kūjis Mjoliniras, juo jis kovoja prieš Pasaulio gyvatę: *hamri kníði* „daužė kūju“ („Giesmė apie Hiumį“, 24 strofa). Dievas Frėjas stebuklingą kardą, *er siálfv vegiz / við iotna ætt* „žudo kurs pats / jotunų giminę“ („Skyrnio kelionė“, 8 strofa) paskolina tarnui Skyrniui. Poemoje *Beovulfas* herojaus kardai sudaro svarbų naratyvo elementą: jie pabrėžia laipsniškai didėjančių trijų kovų sunkumą ir herojaus jėgą. Ypatingą kardų reikšmę parodo jų tikriniai vardai (*Hrunting, Nægling*); Grendelio motinos kardas priskirtinas prie stebuklingų germaniškų kardų paradigmos – tai senas, milžinų pagamintas kardas (*ealdsweord eotenisc* (1558 eil.)).

Herojaus mirtis yra susijusi su formule „nenugalima šlovė“, kuri apibūdina herojaus gyvenimo ir žygdarbių įamžinimą. Poemoje *Beovulfas* šią formulę perteikia aliteracinė frazė *dōmes ær dēape* „šlovė [pelnyta] iki mirties“ (1388 eil.); akcentuojamas pirmasis frazės dėmuo, t. y. šlovė. Karaliaus šlovė taip pat įamžinta jo genties atmintyje: karalių Scyld'ą Scefing'ą apibūdina epitetas *lēof landfruma* „mylimas krašto valdovas“, Beovulfą – *mærne þēoden* „garsus karo vadas“, *hlāford lēofne* „mylimas valdovas“.

Paskutinėje tyrimo dalyje nagrinėjama mirties tema bei šie jos motyvai mitiniame ir mimetiniame naratyve: kelionė, laidotuvių laužas, vartų atidarymas, sielos persikėlimas į gamtos elementus.

Mitinėje pasaulėžiūroje mirtis suvokiama ne kaip paskutinis egzistencijos etapas, o kaip ciklo dalis. Poemų rinkinyje *Poetinė Eda* dievo Baldro mirtis yra Ragnaroko – pasaulio pabaigos ir dievų žūties – pirmtakė. Tačiau mitinė pasaulėžiūra siejasi su gamtos ciklu kaita: po sunaikinimo Ragnaroko metu iškyla nauja žemė, kurioje *Muno ósánir acrar vaxa* „sėklom nesėti apaugs laukai“ („Žynės pranašystė“, 64 strofa) bei sugrįžta dievas Baldras (*Baldr mun koma*

„Baldras sugrįš“ (Ten pat). Naujoje žemėje egzistuojanti Pasaulio gyvatė leidžia nuspėti ciklišką chaoso ir harmonijos kovą mitiniame naratyve. Su vegetaciniais mitais taip pat sietinas metempsichozės (pomirtinio sielos persikėlimo į gamtos elementus) motyvas, dažnas lietuvių raudose („Dai kokių žolynėlių tu žydėsi“ (*Lietuvių tautosaka* 1963, 530). Žmogaus ir augalo paralelizmas implikuoja mirtį rudenį ir prisikėlimą naujam gyvenimui pavasarį.

Tyrimo metu mirties kaip miego metafora aptikta ir germanų, ir lietuvių tradicijoje. Poemoje *Beovulfas* miego metafora plėtojama kario mirties kontekste: kariai miega, *sweo[r]dum āswefede* „užmigdyti kardų“ (567 eil.), *æfter billes bite blōdfāg swefeð* „pakirstas kardo ašmenų, kruvinas miega“ (2060 eil.). Lietuvių raudose mirties kaip miego metaforą perteikia mirusiojo budinimo motyvas (pvz., „Kelkis, motule, kelkis, širdele“ (*Lietuvių tautosaka* 1963, 522). Mirties kaip miego metafora plėtojama, kai karstas netiesiogiai palyginamas su lova, paklotu „baltu patalėliu“ (Ten pat). E. Cassirer'io teigimu, mitiniame pasaulėvaizdyje gyvenimas ir mirtis, kaip ir miegas bei būdravimas, nėra griežtai atskirti ir sudaro vientisą būtį (Cassirer 1955, 36–37). Su budinimo motyvu lietuvių raudose taip pat susijęs gegutės įvaizdis, kurios kukavimas „budina“ mirusįjį ir tarpininkauja tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių (Vaitkevičienė 1998, 31).

Su mirties tema susijęs disertacijoje nagrinėjamas laidotuvių laužo motyvas. Poemų rinkinyje *Poetinė Eda* minimas dievo Balдро bei jo žudiko (aliteracinė frazė *bál um bar* „kol ant laužo nesudegė“ („Žynės pranašystė“, 33 strofa) laidotuvių laužas leidžia teigti, jog deginimo laidojant paprotys germanų tradicijoje buvo pagrįstas dievų pavyzdžiu. Į dangų kylantys laidotuvių laužo dūmai simbolizavo, kad miręs karys pateko į Odino menę Valhalą, kaip Snorri's Sturluson'as aprašė sagoje *Heimskringla*. Valhala „Grymnio eilėse“ apibūdinta epitetu *gullbiarta* „auksu tviskanti“, kuris implikuoja pomirtinės karių buveinės svarbą germanų visuomenėje. Poemoje *Beovulfas* mirusiųjų deginimo tradiciją atspindi Beovulfo laidotuvių aprašymas

(personifikacija *Heofon rēce swe[al]g* „dangus prarijo dūmus“ (3155 eil.) bei *Hnæf*’o laidotuvių aprašymas (aliteracinė frazė *wand tō wolcnum wælfýra mæst* „į debesis vinguriavo didi mirusiųjų liepsna“ (1119 eil.). Teigtina, kad poemoje į dangų kylantys dūmai simbolizuoja sielos kelionę į pomirtinį pasaulį ir žymi pomirtinę kario šlovę. Poemų rinkinyje *Poetinė Eda* perteikiamas su dievo / herojaus laidotuvių laužo motyvu susijęs jo žmonos savanoriškos mirties ant laužo kartu su vyru motyvas („Trumpoji giesmė apie Sigurdą“, „Gudrūnos kurstymas“). Lietuvių tradicijoje deginimo papročio įsigalėjimas dokumentuotas mite apie Sovijų, pateiktame 1261 m. Malalos kronikos intarpe. Kūno sunaikinimas ugnyje galėjo būti laikomas priemone, palengvinančia sielos kelionę į pomirtinį pasaulį (Beresnevičius 1995, 30), tai rodo ir lietuviško žodžio „dūmas“ atitikmenys indoeuropiečių kalbose ir jo giminingumas senovės graikų *θυμός* „dvasia, siela“ (Razauskas 2011, 146–148).

Kelionės į pomirtinį pasaulį motyvas lietuvių ir germanų tradicijose išreiškiamas keliais pagrindiniais įvaizdžiais. „Antrojoje giesmėje apie Helgį Hundingo Žudiką“ miręs herojus Helgis po apsilankymo gyvųjų pasaulyje grįžta į pomirtinę karalystę *roðnar brautir* „aušros takais“, kirsdamas *vindhiálms brúar* „vėjų tiltą“ (vaivorykštę reiškiantis keningas) vakaruose (49 strofa). Su aušra, dangumi ir vaivorykšte susiję įvaizdžiai leidžia manyti, kad germanų pasaulėžiūroje mirusių karių buveinė Valhala buvo danguje. Poemoje *Beovulfas* pomirtinė karalystė vaizduojama esanti už vandens, tad jūra suvokiama kaip kelio anapilin archetipas, kurį atskleidžia keningai *hronrāde* „banginių kelias“ (10 eil.), *swanrāde* „gulbių kelias“ (200 eil.), *segrāde* „burių kelias“ (1429 eil.). Lietuvių liaudies dainose taip pat pastebimas už vandens esančio pomirtinio pasaulio motyvas (Beresnevičius 1990, 99). Lietuvių raudose dažnas kelionės „į aukštą kalnelį“ motyvas reiškia ne tik geografinę kapinių vietą, dažnai buvusią ant kalvos, bet ir profaniškosios erdvės kirtimą, o kalnas vertintas kaip kontakto su dieviškąja sfera vieta.

Pomirtinio pasaulio ribas germanų ir lietuvių tradicijose ženklina vartų įvaizdis. Pomirtinio pasaulio sakralumą atskleidžia epitetas, apibūdinantis Valhalos vartus Valgrind – *helgom durom* „šventieji vartai“ („Grymnio eilės“, 22 strofa). Ėjimo pro šiuos vartus – profaniškojo ir dievų pasaulio susikirtimo – paslaptį iliustruoja užrakintos spynos, kurią nedaug žmonių geba atrakinti, įvaizdis. Požemio viešpatijos Helio vartai giesmėje „Lokio patyčios“ ir giesmėje „Skyrnio kelionė“ įvardijami kaip „Lavonų vartai“ formulinėje frazėje *fyr nágrindr neðan* „žemai po lavonų vartais“, kuri minėtose giesmėse pasitelkta kaip prakeiksmas. Lietuvių raudose pomirtinio pasaulio riba įvardijama kaip „vėlių varteliai“, kuriuos atkėlęs ar atidaręs mirusysis patenka į vėlių draugiją („pulkelį“; įprastinė kartu vartojama formulė – „vėlių suolelis“, ant kurio sėdi į dausas išėjusių žmonių vėlės).

Tradicines laidotuves lydinčios raudos atskleidžia keletą svarbių mitinės pasaulėžiūros relikvtų mirties temą plėtojančiuose naratyvuose. Visos gamtos rauda, mirus dievui Baldruui, minima kūrinyje *Prozinė Eda* ir galėtų būti siejama su vegetacinės dievybės mirtimi rudenį; poemų rinkinyje *Poetinė Eda* užsimenama apie deivės Frigos, Baldro motinos, raudą. Senovės anglų poemoje *Krucifikso vizija* pateikiamas krikščioniškas visos gamtos raudos atitikmuo – visa kūrinija aprauda Viešpaties mirtį (60-61 eil.). Poemoje *Beovulfas* herojaus mirtį apgaili getų moteris, kuri savo raudoje (*giðmorgyd*) išreiškia baimę dėl ateities ir numanomo priešų įsiveržimo mirus karaliui. Lietuvių raudose, ypač skirtose mirusiam tėvui, taip pat įprastas raudotojo išsakomas netikrumo dėl ateities motyvas, dažniausiai susijęs su šeiminių ryšių, pagalbos ir bendravimo stoka, išreiškiama rudeninės gamtos įvaizdžiais.

Herojinėse poemų rinkinio *Poetinė Eda* giesmėse vaizduojamose moters raudose dažni gamtos, simbolizuojančios vienišumą, įvaizdžiai. Gudrūnos vienišumą, praradus šeimos narius, išreiškia jos palyginimas su lapu ant karklo šakos („Pirmoji giesmė apie Gudrūną“, 19 strofa) ir vienišu medžiu *Einstoð em ec orðin sem osp í holti* „likau

aš viena kaip epušė girioj“ („Eilės apie Hamdį“, 5 strofa). Šiame kontekste minėtina lietuvių pasaka „Eglė žalčių karalienė“, kurioje dėl giminių vaido žuvus Eglės vyrui, veikėja pavirsta medžiu ir paverčia medžiais savo vaikus. Abiejose tradicijose giminių vaidų pasekmės vaizduojamos pasitelkus paralelę su gamta. Senovės anglų poemoje *Žmonos rauda* žmonos atsiskyrimas nuo vyro, jos vienišumas ir ilgesys perteikiami vaizdiniais, susijusiais su mirtimi. Žmonos gyvenamos vietos įvardijimas kaip *eorðscræfe* „žemės urvas“ (28, 36 eil.), *eorðsele* „žemės būstas“ (29 eil.), esantis *under actreo* „po ąžuolu“, nurodo sąsajas su pomirtinio pasaulio Helio apibūdinimu. Poemoje laiką išreiškiantis epitetas *sumorlangne dæg* „ilgą vasaros dieną“ (37 eil.) kontrastuoja su požeminės buveinės šalčiu ir tamsa bei implikuoja žmonos, atskirtos nuo vyro, nedalyvavimą gamtos vegetacijos ir vaisingumo cikle.

IŠVADOS

Tradicinės germanų poezijos ir lietuvių liaudies dainų lyginamasis tyrimas, paremtas poetinėje gramatikoje išreikštų bendrų motyvų ir įvaidžių analize, atskleidžia mitinės pasaulėžiūros reliktus tradicinėje žodinėje kultūroje. Nuorodos į senuosius dievus, ritualus ir šventas vietas sudaro gilų ir svarbų tradicinės poezijos sluoksnį. Hermeneutinė germanų ir lietuvių poetinių naratyvų interpretacija, pagrįsta archetipinės literatūros kritikos ir lyginamosios poetikos metodologija, leidžia formuluoti išvadas.

Tyrimo rezultatų dalyje pateikta mitezės principu grįsto mito virsmo tradiciniu naratyvu pavyzdžių. Mito transformacija į įvairius tradicinio naratyvo tipus ir žanrus aptikta išnagrinėjus pagrindinį indoeuropiečių mitą apie griaustinio dievo ir jo antgamtinio priešo, gyvatės, kovą. Senovės germanų dievas Toras vaizduojamas kaip *Véorr* „žmonių gynėjas“, pasižymintis kario narsa (*drepr hann af móði* „jis trenkia įtūžęs“). Kovos motyvą atspindi keningas *orms einbani* „gyvatės žudikas“, laikytinas indoeuropietiškos formulės „Herojus nužudo gyvatę“ poetinės raiškos pavyzdžiu. Herojiniame poemos *Beovulfas* naratyve Beovulfas vaizduojamas kaip savo genties gynėjas, jo kovos su antgamtinėmis pabaisomis imituoja dievo Toro veiksmus. Poemoje aptiktos formulės „Herojus nužudo gyvatę“ variacijos: jis *yrringa slōh* „įtūžęs nukovė“ Grendelio motiną ir *gryrefāhne slōh* „trenkė švytinčiam siaubūnui“ (drakonui). Liaudies naratyve šios formulės atspindžių galima aptikti lietuvių užkalbėjime nuo gyvatės įkandimo („tavi razmuš in dvylikų kavalkų“), kuriame gydantysis imituoja griaustinio dievo galią, bei senovės anglų „Devynių žolelių užkalbėjime“, kuriame užkalbėtojas, imituodamas dievo Odino galias, *sloh ða þa næddran* „perkirtu tą gyvatę“ (žmogiškos ligos simbolį). Galima teigti, kad panašių formulių egzistavimas skirtingose tradicijose yra mitezės rezultatas, atspindintis motyvo transformacijas skirtinguose naratyvo tipuose.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad panašūs motyvai, aptikti germanų ir lietuvių tradicijų poetiniuose naratyvuose, dažnai yra atitinkamai išreikšti panašiomis formulėmis, kurios apibūdina pasaulio sukūrimą iš chaoso, nuotaką ir jaunikį dieviškose ir profaniškose vedybose, herojaus kovą prieš chaoso jėgų įsikūnijimus, įvairias pasaulio ašies variacijas. Pomirtinio pasaulio ribos kirtimo motyvas poemų rinkinyje *Poetinė Eda* regimas archetipiniame Valhalos vartų Valgrind įvaizdyje, kurį perteikia formulė *helgom durom* „šventieji vartai“. Liaudies naratyve (lietuvių raudose) archetipinį pomirtinio pasaulio vartų įvaizdį perteikia formulė „vėlių varteliai“, kurie simbolizuoja perėjimą iš profaniškosios sferos į sakraliąją.

Skirtingi to paties motyvo aspektai yra perteikti tam tikrose formulėse, aptiktose visose trijose tradicijose. Moters kaip taurės nešėjos motyvas yra įprastas mitiniame, herojiniame ir liaudies naratyvuose, tačiau jo simbolizmas skiriasi. Giesmėje „Skynio kelionė“ Gerda paduoda midaus taurę piršlio vaidmenį atliekančiam Skyniui (formulė *tac við hrímkálki* „taurę priimk“), taip pritardama vedybinei sąjungai su dievu Frėju. Lietuvių vestuvinėse dainose taurės padavimo simbolizmas yra panašus – taip mergina duoda sutikimą tekėti už peršamo jaunikio (frazė „gerkit, sveteliai, saldų gardų vynelį“). Herojiniame poemos *Beovulfas* naratyve taurės padavimas (formulė *onfōh þissum fulle* „primk šią taurę“) atspindi socialinę karalienės funkciją ir galią – ji nusprendžia, kuris karys yra svarbiausias ir nusipelnė pirmasis gauti taurę.

Mitinės formulės tradiciniame naratyve perteikiamos įvairiomis poetinės gramatikos priemonėmis. Viena iš labiausiai paplitusių tradicinio naratyvo fonetinių priemonių yra aliteracija (*gap var ginnunga*, „žiojinti chaoso tuštuma“ poemų rinkinyje *Poetinė Eda*, *wēold under wolcnum* „valdė po debesimis“ poemoje *Beovulfas*, „vėlių varteliai“ lietuvių raudose). Germanų tradicijai būdingi keningai taip pat dažnai perteikia mitines formules (giesmių rinkinyje *Poetinė Eda* keningas *orms einbani* „gyvatės žudikas“ apibūdina griaustinio dievą Torą, poemoje *Beovulfas* drakoną apibūdinantis

keningas *hordweard* „lobio saugotojas“ atskleidžia indoeuropietišką drakono, kaip žmonėms svarbių gėrybių saugotojo, funkciją). Remiantis tyrimo rezultatais, teigtina, kad epitetai perteikia svarbias dievų, herojų ar profaniškų žmonių charakteristikas, kurios atskleidžia mitinį pasaulėvaizdį. Tradicines nuotakos charakteristikas perteikiantys epitetai pabrėžia jos grožį ir skaistumą: *fagrglóa* „gražiaveidė mergelė“ ir *miállhvíta* „mergelė skaisčioji“ apibūdina Toro dukterį kaip nykštuko Alvio geidžiamą nuotaką; lietuvių liaudies dainose nuotaka apibūdinama kaip „balta graži lelijėlė“ ir pasitelkus paralelizmą lyginama su Aušrine žvaigžde.

Tyrimo rezultatai patvirtina, kad tradicinio naratyvo motyvai ir poetinė gramatika atspindi mitinę pasaulėžiūrą. Hermeneutinė simbolinio poetinės gramatikos lygmens interpretacija atskleidžia mitinio pasaulio medžio motyvo poetinę raišką. Poemų rinkinyje *Poetinė Eda* pasaulio medis Igdrasilis įkūnija kosmoso struktūrą (epitetai *miǫtvið mæran* „kamienas šlovingas“, *heiðvǫnom helgom baðmi* „šviesusis uosio kamienas“). Lietuvių liaudies dainose vaizduojamas profaniškas medis (ąžuolas, liepa, uosis ir t. t.) pasižymi išskirtinėmis charakteristikomis, susijusiomis su kosmologija: jis turi devynias šakas („liepelė su devynioms šakelėms“), per jo viršų teka saulė (epitetas „šviesi saulelė“), per jo šaknis bėga skaidrus vanduo (epitetas „čystas vandenys“). Formulė „žalias ąžuolėlis“ reprezentuoja su mitiniu pasaulio medžiu siejamas gyvybės galias.

Išnagrinėjus bendrus mitinio, herojinio ir liaudies naratyvo bruožus, aptikta sakralumo aspekto variacija, susijusi su naratyvo tipu. Ši variacija įmani pasaulio centro sampratoje, kurią naratyve perteikia švento namo / rūmų motyvas. Giesmių rinkinyje *Poetinė Eda* dievų buveinė – pasaulio centro atitikmuo – apibūdinama kaip *hǫrg oc hof* „aukšti alkai, šventovės“. Herojiniame naratyve sakralumas koncentruojamas karaliaus asmenyje, jo salė simbolizuoja karių genties pasaulio centrą (epitetas *medoærn micel* „dinga midaus menė“). Lietuvių liaudies dainose sakralią reikšmę įgyja „tėvelio

dvaras“, kuris yra valstiečio gyvenimo epicentras. Jo kontaktą su sakraliąja sfera žymi pozicija ant „aukšto kalnelio“; jis įprasminamas kaip stabilus kosminės dinamikos ir šeimos gyvenimo centras.

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

1. The Dualism of the ‘Sacred’ and the ‘Profane’ in the Poetic Narrative of ‘The Lay of Skirnir’ and Lithuanian Wedding Songs (2016). *Emolingwistyka. Problemy języka i kultury*, Vol. 28. (ISSN: 0860-8032).
2. The Mythical Space of Death and Afterlife as Embedded in the Structure of the Poetic Narrative. (2017). *Current Issues in Literary and Cultural Research*, Vol. 22 (ISSN 2500-9508).

PRANEŠIMŲ MOKSLINĖSE KONFERENCIJOSE SĄRAŠAS

1. Functions of Gods Perkūnas and Thor in the Baltic and the German Traditions. Pranešimas konferencijoje *TELL ME'15* Kaune, VU KHF, 2015 m. balandžio 21–22 d.
2. The Roles and Names of Thunder God as Reflected in the Poetic Narrative. Pranešimas konferencijoje *Šventieji ir nelabieji kultūroje* Šiauliuose, Šiaulių universitete, 2015 m. gegužės 14–15 d.
3. The Mythical Space of Death and Afterlife as Embedded in the Structure of the Poetic Narrative. Pranešimas konferencijoje *Current Issues in Literary and Cultural Research* Liepojos universitete, Latvijoje, 2016 m. kovo 17–18 d.
4. Unveiling the Cosmogonic Myth in the Songs of the Poetic Edda and Lithuanian Calendar Songs. Pranešimas konferencijoje *Baltistų Agora* Rygoje, Latvijoje, 2017 m. spalio 12–14 d.
5. Deterministic Worldview in the Poetic Edda and Beowulf: Poetic Manifestations of Fate. Pranešimas konferencijoje *Medieval Fantasy Symposium*, Košaline, Lenkijoje, 2018 m. rugsėjo 16–19 d.

PADĖKA

Nuoširdžiai dėkoju savo mokslinei vadovei prof. dr. Tatjanai Solomonik-Pankrašovai už pasiūlytą įdomią ir svarbią disertacijos temą, vertingas pastabas, patarimus, mokslinę paramą, skirtą laiką ir kantrybę. Jūsų įkvepiantis vadovavimas, tikėjimas ir palaikymas buvo svarbiausi kelrodžiai disertacijos rašymo metu.

Norėčiau išreikšti padėką VU mokslo prorektoriui prof. habil. dr. Eugenijui Butkui už pritarimą tvirtinant disertacijos temą. Už vertingas mokslines išvalgas ir patarimus, kurie padėjo išplėsti disertacijoje aprašomų tyrimų akademinį ir kultūrinį akiratį, dėkoju doc. dr. Ugniui Mikučioniui iš Bergeno universiteto, doc. dr. Frog iš Helsinkio universiteto, prof. dr. Janai Schulman, Vakarų Mičigano Viduramžių instituto direktorei, bei prof. dr. Mercedes Salvador-Bello iš Sevilijos universiteto.

SUMMARY

The dissertation explores the premise that myth is interrelated with traditional oral narrative and that in the course of time gods and supernatural heroes were transformed into the acting personae of folk songs, riddles, charms and laments. Based on this premise, two distinct poetic traditions – the Germanic (Old Icelandic and Anglo-Saxon) and the Lithuanian – are analysed in order to identify shared motifs, archetypes and images as conveyed in poetic grammar.

The problem. Traditional oral poetry bears in itself symbolic references of mythic reality. The scholarly problem lies in an attempt at recognising the mythological content behind the poetic image and tracing it back to the mythical prototype (archetype); discriminating between the layers of poetic grammar – mythic formula and the formulaic expression (kenning or epithet); and establishing the link between mythic formula, motif, and poetic image. The root of the problem lies in the apprehension of research tools necessary for undertaking the comparative analysis of the Old Icelandic, Old English and Lithuanian traditional oral poetry. Traditional narrative serves as a paradigmatic model, encompassing the different genres of traditional oral poetry. It is important to note that the same motifs in different traditions may be represented in different forms; this fact poses a challenge when performing an analysis of the motifs themselves.

The **empirical corpus** of the research comprises the Old Icelandic collection of poems *The Poetic Edda*; the Old English epic poem *Beowulf*, poems *The Dream of the Rood*, *The Wife's Lament*, *The Riddles of the Exeter Book*, and Lithuanian folk songs – calendar, wedding, military-historical, work songs, and laments.

Research aim and tasks. The current dissertation aims at unveiling the metamorphosis of myth into poetry and song as reflected in the poetic grammar of the selected Old Icelandic, Old English and Lithuanian poetic narratives. The following tasks were set out to fulfil the aim:

1. to reveal the connection between myth, ritual, traditional poetry and song;
2. to decipher mimesis from a mythopoetic perspective;
3. to exhibit the link between archetypes, motifs, and mythic formulas;
4. to highlight the elements of poetic grammar as embedded in mythic formulas;
5. to unveil the levels of symbolism in a poetic text in terms of hermeneutic interpretation.

The research carried out within the scope of this dissertation was guided by the following **claims**:

1. The transformation of myth into different modes and genres of traditional oral poetry may be confirmed by comparing mythic and mimetic narratives.

2. The connection between myth and traditional oral poetry is established by means of mimesis through the paradigm of common motifs and imagery.

3. Traditional oral narrative exhibits thematic motifs revealed through poetic formulas and perceived through poetic images and archetypes.

4. Mythic formulas observed in the poetic narrative refer to the underlying elements of poetic grammar – kennings and epithets in particular.

5. Hermeneutic interpretation discloses the general orientation of traditional oral poetry towards myth as the sacred narrative.

The **novelty of the dissertation** lies in the comparison of three distinct traditions: the Old Icelandic, the Anglo-Saxon and the Lithuanian. As a result of this comparative study, shared poetic characteristics and common elements of mythic worldview of each unique tradition may be identified. The dissertation offers an input into the studies of traditional oral narrative in Lithuania, for it provides an investigative tool for the analysis of the components of traditional oral narrative. A comparative analysis is focused on the deep structure of

poetic narratives – motifs and archetypes as embedded in the *poetic / mythic formulas*, a pivotal element of a poetic grammar. The dissertation should be relevant for the studies of traditional oral narrative, comparative poetics and comparative mythology; it should also contribute to the comparative studies of the Germanic and the Lithuanian poetics.

The **methodology** applied in the thesis combines *archetypal literary criticism* (Frye 1957), which offers a three-fold classification of narrative (mythic, high mimetic, and low mimetic) with a corresponding division of motifs and archetypes, and *comparative Indo-European poetics* (Watkins 1995, West 2007) which traces the manifestations of mythic worldview in traditional oral poetry. Oral-formulaic composition is seen as the defining feature of Indo-European epic poetry (extended to the oral poetry in general) (Parry 1928, Lord 1960, Foley 1992, 1995). *Hermeneutic interpretation* is employed as a tool for unravelling the hidden meanings of traditional oral poetry: the elements of narrative are interpreted as symbols which direct the reader toward the hidden (mythic) layer of meaning (Gadamer 1960, Ricoeur 1976). The attempt to examine traditional oral narrative is directed toward its connection to myth and ritual by means of *mimesis* wherein poetry (a mode of elevated speech) complements myth (a sacred story) and ritual (a sacred action) (cf. Eliade 1954).

In order to carry out the research within the scope of this thesis, a combination of several **research methods** is applied. The theoretical framework was constructed by applying descriptive and analytical research methods. The empirical research was guided by analytical and comparative methods.

The structure of the dissertation. This thesis comprises four chapters: an introduction, a theoretical part, an empirical part, and conclusions. In the introductory chapter, the target and the aim of the research are presented and the tasks necessary to accomplish the intended research are delineated. The introductory chapter presents the

theoretical approach, the model of analysis, and the methodology employed in the thesis, and also reveals the novelty of the thesis.

The theoretical part discusses the theoretical premises for the research and presents a model of analysis of traditional oral narrative. The theoretical approach focuses on the connections between poetry and myth and the mythopoetic nature of traditional oral narrative. Characterisation of traditional oral narrative and the dynamic of its evolution in relation to the sacred / profane opposition is provided. The theoretical part presents a model of structural analysis of traditional oral narrative. The components of traditional oral narrative, i.e. motifs, images / archetypes, and formulas are defined and discussed in relation to poetic grammar.

The empirical part of the dissertation introduces a historical overview of the Old Icelandic, the Anglo-Saxon and the Lithuanian source material and provides descriptive comments on each tradition and genre. In the empirical part, the theoretical model of analysis is applied for the study of selected poetic texts. The empirical research focuses on the recurrent motifs, images and poetic devices identified in the analysis of poetic narrative. The material is grouped into subchapters which approach the following themes: cosmogony, hierogamy, the *Axis Mundi*, the battle of chaos and order, and death.

The conclusions present the main findings of the empirical analysis and the insights on the subject of the thesis gained in the process of conducting the research. The list of scholarly literature which supports the research follows the conclusions.

Conclusions. The research results provide several examples of the transformation of myth into different types of traditional oral narrative by means of *mimesis*, or imitation. Mimesis has been seen as a relationship between different kinds of texts of oral tradition and has also served as a valuable tool when identifying shared characteristics of such texts. The transformation of myth into different modes and genres of traditional oral poetry by means of mimesis may be recognised upon close examination of the Indo-European myth of the

combat between the thunder god and his supernatural adversary, the World Serpent. Thor is the Norse god whose strength and military fierceness (*drepr hann af móði* ‘he strikes in wrath’) distinguish him and make him appropriate *Véorr* ‘protector of humans’. The motif of the fight is reflected in the formula *orms einbani* ‘the serpent’s sole slayer’ which is a variation of Indo-European formula ‘HERO SLAYS SERPENT’. In the heroic narrative, the hero assumes roles attributed to god, i.e. he is responsible for the peace of land and the well-being of his people. In the heroic narrative, Beowulf fights his supernatural adversaries and imitates the actions of Thor; Beowulf’s victory over Grendel’s mother and the dragon is expressed in the variations of the formula ‘HERO SLAYS SERPENT’: *yrringa slōh* ‘in wrath struck’ (line 1565) and *gryrefāhne slōh* ‘struck the gleaming horror’ (line 2576). In the folk narrative, transformations of the formula pertaining to the slaying of serpent are echoed in Lithuanian charms against the bite of a serpent (the phrase *tavi razmuš in dvylikų kavalkų* ‘you will be smitten into twelve pieces’) where the healer imitates the mightiness and power of the god of thunder (in the Anglo-Saxon *Nine Herbs Charm*, the healer imitated the mightiness of Woden when he *slōh ða þa næddran* ‘stroke that adder’ – a human illness). In the variations of traditional oral narrative, mimesis accounts for the phenomenon of similar formulas which reflect the transformations of a motif in different types of narrative.

Furthermore, the research results indicate that similar poetic formulas observed in the poetic narratives of Germanic and the Lithuanian traditions usually refer to similar motifs: the creation of the world from chaos, the bride and the groom in the divine and the profane marriage, the hero’s combat against the forces of chaos, the different embodiments of the centre of the world. The motif of crossing the border of the realm of the dead in the *Poetic Edda* is seen in the archetype of the gates of Valhall, called *Valgrind*. The archetype is rendered in the formula *helgom durom* ‘the sacred door’. Meanwhile in the folk narrative (Lithuanian funeral laments) the discussed motif

is also embodied in the archetype of gates as reflected in the phrase *vėlių varteliai*, ‘the gates of souls’ which have to be opened in order for the deceased person to reach the afterlife; they also represent the passage from the profane world to the sacred realm. The motif of wisdom contest is reflected in formulas *segðu þat/segðu mér* ‘tell that/tell me’ (formula used in a wisdom contest between god Odin and giant Vafthrudnir in *Vafþrúðnismál*), *saga hwæt ic hatte* ‘say what I am called’ (the ending formula of numerous Anglo-Saxon riddles which require a cultural knowledge), and *pasakyk, mergele* ‘tell me, girl’ (the formula employed to test the bride’s wisdom).

Some of the selected poetic formulas encountered in all three traditions highlight the variations within the same motif. The motif of cup bearing is common in the mythic, the heroic, and the folk narrative, yet its implications are far wider than the literal sense of bearing a beverage. In *Skirnismál*, Gerd’s acceptance to enter into a marital union with the god Freyr is reflected in the motif of passing a cup of mead to the matchmaker Skirnir (formula *tac við hrímkálki* ‘receive the crystal cup’). Similarly, the role of the bride as a cup-bearer has a special importance in the poetic narrative of Lithuanian wedding songs – it confirms the girl’s acceptance of the proposal (formula *gerkit, sveteliai, saldų gardų vynelį* ‘dear guests, please taste the sweet wine’). Meanwhile the queen in the heroic narrative has the function of the cup-bearer (formula *onfōh þissum fulle* ‘accept this cup’) which is connected to the social power of the queen – it is her immense privilege to decide which warrior is the worthiest to receive cup first.

Mythic formulas in traditional oral narrative are rendered in various poetic devices. One of the main poetic devices employed in traditional oral narrative is alliteration (*gap var ginnunga*, ‘a void of yawning chaos’ in the *Poetic Edda*, *wēold under wolcnum* ‘ruled under clouds’ (line 1770) in *Beowulf*, and *vėlių varteliai*, ‘the gates of souls’ in Lithuanian funeral laments). Alliteration directs the audience’s attention towards the formula which is the main semantic

component of a line. Another poetic device, characteristic of the Germanic tradition, is the kenning, a poetic phrase which frequently renders a mythic formula (In the *Poetic Edda*, the kenning *orms einbani* ‘the serpent’s sole slayer’ refers to the god of thunder, Thor, the kenning *úlfs hnitbróður* ‘wolf’s intimate-brother’ implies the kinship of the World Serpent to the wolf Fenrir; in *Beowulf*, the kenning which describes the dragon, *hordweard* ‘the hoard-guard’, refers to the function of the Indo-European serpent as the guardian of valuable goods). Besides, epithets form an important part of poetic grammar; they usually convey traditionally recognised characteristics of a god, a hero, or a profane man in a sacral context. Traditional characteristics of a bride emphasise her beauty and brightness: *fagrglóa* ‘beautiful glowing lady’ and *miallhvíta* ‘snow-white girl’ refer to Thor’s daughter as the desired bride of the dwarf All-wise; in Lithuanian folk songs, the young girl, the bride-to-be is referred to as *balta graži lelijėlė* ‘a white beautiful lily’ and by means of parallelism is compared to the morning star *Aušrinė*. The ideal characteristics of the object described are embedded in stable epithets and in this way connected to the archetype, the primordial image.

The hermeneutic interpretation of the poetic grammar reveals the significance of the motif of the world-tree in the mythic worldview. In the *Poetic Edda*, Norse cosmology is embodied in the motif of the world-tree Yggdrasil (epithets *miqtvið mæran* ‘mighty Measuring-Tree’ and *heiðvqnom helgom baðmi* ‘bright-grown, sacred tree’). Meanwhile, in Lithuanian folk songs, the motif of the world-tree is conveyed in the image of a profane tree (an oak tree, a lime tree, an ash tree, etc.) which bears cosmic and supernatural characteristics: it has nine branches (*liepelė su devynioms šakelėms* ‘a linden-tree with nine branches’), the sun rises over its top (epithet *šviesi saulelė* ‘bright sun’), and clear water runs over its roots (epithet *čystas vandenys* ‘clear water’). The formula *žalias qzuolėlis* ‘a green oak-tree’ represents the vitality associated with the mythic world-tree.

When the shared characteristics of mythic, heroic and folk narrative are considered, the sacral aspect of myth stands out in all variations of narrative. The degree of sacrality depends on the type of narrative and its purpose. The different degrees of sacrality may be observed in the transformations of the motif of a sacred hall/palace which reflects the concept of the *Axis Mundi*. The motif of the hall of the gods as the centre of the universe is rendered in the alliterative phrase *hǫrg oc hof* ‘altars and temples’ (*Vǫluspá*). In the mythic poems of the *Poetic Edda*, the sacrality is immediate, echoing the primeval mythical thought which perceives the natural world as sacred. Meanwhile the sacrality in the heroic narrative is of a social character: the sacrality is condensed in the figure of the hero, or king. The motif of the mead-hall as the centre of warrior’s world and the seminal place for the king and his retainers to dwell is reflected in the epithet *medoærn micel* ‘a grand mead-hall’ (*Beowulf*). The folk narrative is marked by the ‘everyday sacrality’ – the calendar festivals, work and significant life events of lay people attain their highest value in an attempt to contact the sacral sphere. The motif of *tévelio dvaras* ‘father’s estate’ pertains to a profane object which is viewed in relation to the divine realm: it usually stands on *aukštas kalnelis* ‘a high hill’ and constitutes a stable centre in the everlasting cosmic dynamics and the changes of family life.

TRUMPOS ŽINIOS APIE DISERTANTĄ

Giedrė Buivytė (g. 1987 m.) 2010 m. baigė anglų filologijos studijas, 2012 m. – anglų kalbotyros studijas (*magna cum laude*) Vilniaus universiteto Kauno humanitariniame fakultete. 2014 m. įstojo į Vilniaus universiteto filologijos mokslo krypties doktorantūrą, kurioje mokėsi iki 2018 m. Disertacijos tema paskelbti du moksliniai straipsniai ir perskaityti penki pranešimai mokslinėse konferencijose. 2011–2016 m. disertantė dirbo vertėja UAB „Juvilana“.

Giedrė Buivytė (b. 1987) obtained her BA degree in English Philology in 2010 and gained her MA degree in English Linguistics at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities. In 2014 the candidate started her PhD studies in philology at Vilnius University which were completed in 2018. The candidate has published two articles on the subject of her doctoral research and presented her research results at five international conferences. In 2011–2016 Giedrė Buivytė worked as a translator at UAB Juvilana.

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt,
www.leidykla.vu.lt
Tiražas 40 egz.